

PIOTR BIELSKI¹

Nadmiar czy niedobór regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym?

Streszczenie

Jedną z konsekwencji znaczącej aktywności legislacyjnej Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 r. jest między innymi to, że licznym nowelizacjom podlegają również akty prawne pełniące w systemie prawa szczególną rolę (kodeksy). Czy nowelizacje te wpływają na spójność i przejrzystość zawartych w kodeksach regulacji prawnych? Czy np. zasadniczym motywem podejmowania wielu zmian legislacyjnych, którym podlegał kodeks cywilny w odniesieniu do regulacji prawnych obrotu gospodarczego – w tym zwłaszcza w odniesieniu do regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych – po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego w latach 1989–1990, był zamiar realizacji zasługującego bez wątpienia na aprobatę postulatu uwzględniania potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego, poprzez modernizację istniejących, wprowadzanie nowych i ewentualnie rezygnację z tych istniejących regulacji prawnych w omawianej materii, których praktyczne znaczenie i zastosowanie jest obecnie znikome? Czy wobec tego w odniesieniu do aktualnego kształtu części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym można mówić o jej optymalnym stanie, czy też może o nadmiarze albo niedoborze regulacji prawnych w tej materii? Czy istnieją projekty zmian wymienionego obszaru regulacji prawnych i w którym kierunku zmierzają? Przedmiotem niniejszego opracowania jest poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytania.

Słowa kluczowe: prawo handlowe, czynności handlowe, umowy handlowe

---

¹ Dr Piotr Bielski – Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku; e-mail: pbielskigda@gmail.com; ORCID: 0000-0001-7966-6013.

PIOTR BIELSKI

An Excess or Deficiency of Legal Regulations of the Specific Part of Commercial Agreements Law in the Civil Code?

Abstract

One of the consequences of the post-1989 significant legislative activity of the Sejm of the Republic of Poland is the fact that legal acts that play a special role in the legal system (codes) are also subject to numerous amendments. What is the influence of such amendments on the cohesion and transparency of the legal regulations included in these codes? Was the intention to fulfil the demands of the business trading of the time, undoubtedly deserving of approval, by modernising the existing regulations, introducing new ones, and – potentially – abandoning those whose practical significance and application is currently marginal in the context of the discussed matter an essential motive for undertaking many legislative changes applied to the Civil Code regarding the legal regulations of economic relations – including in particular the legal regulations of the specific part of commercial contracts law – after the transformation of the socio-economic system in the years 1989–1990? Is it therefore possible to say with respect to the present shape of the specific part of commercial contracts law in the Civil Code that this is in an optimal state? Or perhaps there is an excessive or insufficient number of legal regulations in this matter? Are there any draft amendments to the said area of legal regulations? What directions do they follow? The subject matter of this paper is to search for answers to the questions asked above.

Keywords: commercial law, commercial activities, commercial agreements

Wprowadzenie

Kolejne kadencje Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej kończą się podsumowaniami, w których podawane są informacje o liczbie wydanych w danej kadencji Dzienników Ustaw i uchwalonych ustaw. Z podsumowań tych wynika, iż od wielu lat systematycznie zwiększa się liczba wydawanych w poszczególnych latach Dzienników Ustaw i uchwalonych ustaw. Zróżnicowane są motywy dokonywanych zmian legislacyjnych. O ile jedne z nich są konsekwencją zobowiązań międzynarodowych Polski, w tym zwłaszcza związanych z członkostwem w Unii Europejskiej, i wynikających z niego obowiązków w zakresie dostosowania prawa krajowego do podlegającego nieustannym zmianom prawa unijnego, o tyle drugie mają swoje źródło w stosunkach wewnętrznych, gdy kolejne rządy podejmują różnorodne (nierzadko idące w przeciwstawnych kierunkach) reformy poszczególnych obszarów funkcjonowania państwa i odnoszących się do nich regulacji prawnych. Zróżnicowane są także kierunki zmian legislacyjnych. Jedne z tych zmian, tworząc nowe regulacje prawne, prowadzą tym samym do sukcesywnego zwiększania liczby i zakresu obowiązujących aktów prawnych, co może mieć negatywny wpływ na spójność i przejrzystość systemu prawa. Inne natomiast, wskazując na problem nadmiaru istniejących regulacji prawnych i wynikających z tego problemów, zmierzają do ograniczenia ich zakresu.

Konsekwencją przedstawionej wyżej aktywności legislacyjnej Sejmu jest m. in. to, że licznym nowelizacjom podlegają również akty prawne pełniące w systemie prawa szczególną rolę (kodeksy). Jaki jest wpływ tych nowelizacji na spójność i przejrzystość zawartych w kodeksach regulacji prawnych? Czy np. zasadniczym motywem podejmowania wielu zmian legislacyjnych, którym podlegał kodeks cywilny w odniesieniu do regulacji prawnych obrotu gospodarczego – w tym zwłaszcza w odniesieniu do regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych² – po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego w latach 1989–1990, był zamiar realizacji zasługującego bez wątpienia na aprobatę postulatu uwzględnienia potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego poprzez modernizację istniejących, wprowadzanie nowych i ewentualnie rezygnację z tych istniejących regu-

---

² Pod pojęciem umowy handlowej w niniejszym opracowaniu rozumieć należy umowę, którą ustawowo lub zwyczajowo określone cechy konstrukcyjne ukształtowały jako umowę zawieraną przez przedsiębiorcę w związku z prowadzoną przez niego działalnością gospodarczą.

lacji prawnych w omawianej materii, których praktyczne znaczenie i zastosowanie jest obecnie znikome? Czy wobec tego w odniesieniu do aktualnego kształtu części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym można mówić o jej optymalnym stanie, czy też może o nadmiarze³ albo niedoborze⁴ regulacji prawnych w tej materii? Czy istnieją projekty zmian wymienionego obszaru regulacji prawnych i w którym kierunku zmierzają? Przedmiotem niniejszego opracowania jest poszukiwanie odpowiedzi na powyższe pytania.

Regulacje prawne części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie handlowym i ich losy po 1964 roku

Kodeks handlowy⁵ składał się z dwóch ksiąg, z których druga, zatytułowana „Czynności handlowe”, zawierała między innymi regulacje prawne następujących umów handlowych: rachunku bieżącego (art. 533–541 k.h.), sprzedaży handlowej (art. 542–567 k.h., w tym sprzedaży na raty – art. 555–567 k.h.), agencyjnej (art. 568–580 k.h.), komisu (art. 581–597 k.h.), ekspedycji (art. 598–612 k.h.), przewozu (art. 613–629 k.h.), składu (art. 630–646 k.h.) i spółki cichej (art. 682–695 k.h.). Wewnętrzna spójność regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie handlowym zapewnić miały kluczowe definicje kupca i czynności handlowych oraz uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego. Kupcem był ten, kto we własnym imieniu prowadził przedsiębiorstwo zarobkowe (art. 2 § 1 k.h.), przy czym gospodarstwa rolne nie uważano za przedsiębiorstwo zarobkowe (art. 2 § 2 k.h.). Istotnym dopełnieniem definicji kupca było przesądzenie, iż przepisy kodeksu handlowego dotyczące kupców, stosuje się do prowadzących przedsiębiorstwa zarobkowe nawet wówczas, gdy prawo publiczne zakazuje im prowadzenia takich przedsiębiorstw lub zezwolenie na prowadzenie uzależnia od dopełnienia pewnych warunków (art. 11 k.h.). Z kolei czynnościami handlowymi były czynności prawne kupca związane z prowadzeniem jego przedsię-

³ Pod pojęciem nadmiaru regulacji prawnych w niniejszym opracowaniu rozumieć należy istnienie w kodeksie cywilnym całkowicie lub częściowo zbędnej z punktu widzenia potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego regulacji prawnej określonej umowy handlowej.

⁴ Pod pojęciem niedoboru regulacji prawnych w niniejszym opracowaniu rozumieć należy całkowity brak w kodeksie cywilnym pożądanej z punktu widzenia potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego regulacji prawnej określonej umowy handlowej lub istnienie takiej regulacji o ograniczonym, nieadekwatnym do tych potrzeb zakresie.

⁵ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 27 czerwca 1934 r. – Kodeks handlowy (Dz.U. Nr 57, poz. 502).

biorstwa (art. 498 § 1 k.h.), zaś istotnym dopełnieniem tej definicji było ustanowienie domniemania, iż każda czynność prawna kupca jest czynnością handlową (art. 498 § 2 k.h.). Uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego wynikało natomiast z art. 1 k.h., zgodnie z którym w stosunkach handlowych obowiązują w braku przepisów kodeksu handlowego i ustaw szczególnych lub powszechnego w państwie prawa zwyczajowego przepisy prawa cywilnego. Definicje kupca i czynności handlowych wykorzystano przy definiowaniu cech konstrukcyjnych większości umów handlowych, stosując technikę legislacyjną polegającą na wskazaniu strony umowy zobowiązanej do spełnienia charakterystycznego świadczenia poprzez użycie zwrotu „kupiec (agent/komisant/ekspedytor/przewoźnik/przedsiębiorca składowy)”, ostatecznie jednak ustawodawcy zabrakło konsekwencji, ponieważ przy definiowaniu cech konstrukcyjnych pozostałych umów handlowych (rachunku bieżącego, sprzedaży handlowej, sprzedaży na raty i spółki cichej) posłużył się odmiennymi technikami legislacyjnymi. Uznanie prawa zwyczajowego za źródło prawa handlowego podkreślało znaczenie zwyczajów handlowych przy ocenie należytego wykonywania zobowiązań wynikających z umów handlowych.

Z dniem 1 stycznia 1965 r. wraz z wejściem w życie kodeksu cywilnego dokonano daleko idących zmian regulacji prawnych umów handlowych funkcjonujących dotychczas pod rządami kodeksu handlowego⁶. Przepisy o umowie rachunku bieżącego⁷ i umowie spółki cichej zostały uchylone w całości⁸, a przepisy o umowie sprzedaży handlowej – prawie w całości⁹. W odniesieniu do pozostałych umów handlowych, których regulacje prawne przeniesiono do kodeksu cywilnego, nastąpiło co najmniej istotne (umowa spedycji) albo wręcz zasadnicze (umowa sprzedaży na raty, umowa agencyjna, umowa komisji i umowa składu) ograniczenie (zmniejszenie rozmiarów) ich regulacji prawnych; jedynie w odniesieniu do umowy przewozu (rzeczy) można (w pewnym uproszczeniu) twierdzić, iż jej regulacja prawna zachowała swój poprzedni kształt. W wyniku wskazanych zmian legislacyjnych

⁶ W uzasadnieniu projektu kodeksu cywilnego wskazano, iż „z dotychczasowego kodeksu handlowego weszły do projektu przepisy o umowach (...); nie jest to jednak prosta recepcja, lecz w wielu punktach gruntowna reforma tych przepisów”. Zob. Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze Sprawiedliwości, *Projekt kodeksu cywilnego*, Warszawa 1961, s. 203.

⁷ W uzasadnieniu projektu kodeksu cywilnego wskazano, iż umowa rachunku bankowego (art. 725–733 k.c. – dop. P.B.) nie jest recepcją przepisów kodeksu handlowego o rachunku bieżącym, lecz ma stanowić dostosowanie do potrzeb ustroju socjalistycznego regulacji stosunku cywilnoprawnego między bankiem a klientem. Zob. Komisja Kodyfikacyjna przy Ministrze..., s. 203.

⁸ Zob. art. VI § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Przepisy wprowadzające kodeks cywilny (Dz.U. Nr 16, poz. 94).

⁹ Art. 549, art. 551, art. 563 i art. 564 k.c. uznać można (w pewnym uproszczeniu) za odpowiedniki art. 544, art. 545, art. 546 i art. 552 k.h.

nastąpiła zmiana charakteru prawnego umowy agencyjnej, którą pozbawiono podmiotowych cech konstrukcyjnych umowy handlowej przy jednoczesnym zachowaniu bez zmian jej przedmiotu(!), oraz umowy spedycji, która z umowy będącej komisem przewozu stała się kwalifikowaną odmianą umowy zlecenia. Ponadto poszerzeniu uległ zakres umowy przewozu (objęto nim również przewóz osób i bagażu) oraz umowy spedycji (objęto nim również wysyłanie lub odbiór przesyłki oraz dokonywanie innych usług związanych z jej przewozem).

Istniejącą pod rządami kodeksu handlowego wewnętrzną spójność regulacji prawnych umów handlowych zapewniały (choć nie w pełni – o czym była wcześniej mowa) kluczowe definicje kupca i czynności handlowych. Uchylenie w 1965 r. przepisów definiujących te pojęcia uznać należy za najpoważniejszy mankament stanu prawnego obowiązującego po wejściu w życie kodeksu cywilnego, przy czym braku ich odpowiedników w kodeksie cywilnym nie sposób żadną miarą uznać za naturalną konsekwencję rezygnacji w prawie polskim w 1964 r. z dualistycznego modelu¹⁰ regulacji prawa prywatnego na rzecz monistycznego modelu¹¹ regulacji tej gałęzi prawa. W modelu monistycznym kodeks cywilny pełni przecież rolę podstawowego źródła prawa także dla stosunków handlowych, powinien zatem regulować (i reguluje) również prawo umów handlowych, w którym zasadnicze funkcje pełnią właśnie definicje kupca i czynności handlowych. Ponieważ przepisy definiujące te pojęcia zostały w 1965 r. uchylone, konieczne stało się określenie w inny sposób handlowego charakteru omawianych umów; posłużono się zatem nawiązującym do wskazanych pojęć, ale niezdefiniowanym i przez to wywołującym poważne rozbieżności w judykaturze i doktrynie, zwrotem „w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa” przy definiowaniu cech konstrukcyjnych umowy sprzedaży na raty, umowy komis, umowy spedycji i umowy przewozu, jednak już przy definiowaniu cech konstrukcyjnych umowy składu posłużono się zwrotem „przedsiębiorstwo (składowe)”. Ponadto rangę kodeksu cywilnego jako aktu prawnego spełniającego w systemie prawa prywatnego kluczową funkcję obniżały występujące w regulacjach prawnych umowy sprzedaży na raty, umowy spedycji

---

¹⁰ Istota dualistycznego modelu regulacji prawa prywatnego sprowadza się do formalnego oddzielenia prawa stosunków handlowych (prawa handlowego) od prawa stosunków cywilnych (prawa cywilnego) poprzez ustanowienie odrębnej hierarchii źródeł prawa handlowego uzasadnianej specyficznymi potrzebami obrotu handlowego.

¹¹ Istota monistycznego modelu regulacji prawa prywatnego sprowadza się do uznania, iż jeśli prawo stosunków handlowych (prawo handlowe) i prawo stosunków cywilnych (prawo cywilne) opierają się na identycznych założeniach (chodzi zwłaszcza o metodę regulacji, w tym zasadę autonomii woli stron stosunku prawnego, a także zasadę równości stron stosunku prawnego), to brak jest uzasadnienia dla ich formalnego oddzielenia poprzez ustanowienie odrębnej hierarchii źródeł prawa handlowego (nie stanowią takiego uzasadnienia zwłaszcza specyficzne potrzeby obrotu handlowego).

i umowy przewozu przepisy samoograniczające zakres zastosowania tych regulacji¹².

Zmiany ustroju społeczno-gospodarczego dokonane w latach 1989–1990 spowodowały podjęcie rozciągniętych w czasie prac legislacyjnych mających na celu dostosowanie kodeksu cywilnego do potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego. W odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, potrzeby te uwzględniono tylko w niewielkim stopniu, dokonując zasadniczej przebudowy jedynie regulacji prawnej umowy agencyjnej (nadając jej przy tej okazji charakter umowy dwustronnie handlowej)¹³ oraz umowy składu (regulacja ta miała być teraz uzupełniana przepisami ustawy o domach skladowych)¹⁴, natomiast regulacje prawne umowy sprzedaży na raty, umowy komisju, umowy spedycji i umowy przewozu pozostawiono w istocie w kształcie z 1964 r., którego w żadnym razie nie można uznać za optymalny.

Zwrócić należy uwagę na kierunek zmian legislacyjnych dotyczących umowy agencyjnej i umowy składu pod rządami kodeksu cywilnego; po zasadniczym ograniczeniu w 1965 r. regulacji prawnych obu tych umów dokonano znacznego ich poszerzenia w latach 2000–2001, przy czym o ile w odniesieniu do umowy agencyjnej nastąpiło to przy częściowym tylko nawiązaniu do regulacji prawnej tej umowy pod rządami kodeksu handlowego (nowy kształt regulacji prawnej umowy agencyjnej uwzględniać bowiem musiał przede wszystkim wymogi prawa Unii Europejskiej)¹⁵, o tyle w odniesieniu do umowy składu było to w istocie prawie skopiowanie regulacji prawnej tej umowy obowiązującej pod rządami kodeksu handlowego. Tym bardziej zdumienie musi budzić fakt uchylecia w 2011 r. ustawy o domach skladowych¹⁶. Z kolei przykładami sprzecznych decyzji legislacyjnych dotyczących uwzględniania rangi kodeksu cywilnego jako aktu prawnego speł-

¹² Zob. art. 587, art. 795 i art. 775 k.c. Na problem przepisów samoograniczających zakres zastosowania określonych regulacji prawnych zwróciła uwagę Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego – Zob. Z. Radwański (red.), *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006, s. 23 i n., gdzie wskazano między innymi, iż technika legislacji negatywnej (ograniczającej lub eliminującej zastosowanie norm k.c.) ma charakter przypadkowy, jest niekonsekwentna, powoduje niestabilność k.c. i wątpliwości co do zakresu stosowania norm kodeksowych.

¹³ Zob. art. 1 pkt 2 ustawy z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 74, poz. 857).

¹⁴ Zob. art. 70 ustawy z dnia 6 listopada 2000 r. o domach skladowych oraz o zmianie Kodeksu cywilnego, Kodeksu postępowania cywilnego oraz innych ustaw (Dz.U. Nr 114, poz. 1191).

¹⁵ Zob. w tej kwestii uzasadnienie projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny, Sejm RP III kadencji. Druk sejmowy nr 1699.

¹⁶ Zob. art. 104 ustawy z dnia 25 marca 2011 r. o ograniczaniu barier administracyjnych dla obywateli i przedsiębiorców (Dz.U. Nr 106, poz. 622), a także uzasadnienie projektu tej ustawy, Sejm RP VI kadencji. Druk sejmowy nr 3656, w którym wskazano, iż przedsiębiorcy nie są zainteresowani

niającego w systemie prawa prywatnego kluczową funkcję mogą być: z jednej strony wejście w życie ustawy z 1984 r. – Prawo przewozowe¹⁷ marginalizujące całkowicie zawartą w kodeksie cywilnym regulację prawną umowy przewozu, z drugiej zaś uchylenie w 1989 r. dotyczących spedycji krajowej przepisów ustawy z 1961 r. o transporcie drogowym i spedycji krajowej¹⁸ powodujące, iż regulacja prawna umowy spedycji w kodeksie cywilnym przestała być w istocie regulacją samograniczającą zakres swego zastosowania¹⁹.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego pracowała w ostatnich latach nad kształtem przyszłego kodeksu cywilnego i jakkolwiek ostatecznie nie opublikowała projektu części szczególnej prawa zobowiązań, to jednak na podstawie dotychczas opublikowanych materiałów z kierunków jej prac (przede wszystkim *Zielonej księgi*) można stwierdzić, iż wprawdzie w odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, Komisja dostrzegła problem niedoboru jednych regulacji prawnych tych umów (umowa komisju)²⁰, ale już co do innych (umowa sprzedaży na raty, umowa spedycji, umowa przewozu) panowało zastanawiające milczenie. Milczenie Komisji odnosiło się także do kwestii celowości zamieszczenia w przyszłym kodeksie cywilnym regulacji prawnych umowy rachunku bieżącego i umowy spółki cichej. O ile jednak nie sposób obecnie obiektywnie ocenić, czy umowa rachunku bieżącego może mieć jeszcze istotne znaczenie dla uczestników obrotu gospodarczego, o tyle sytuacja przedstawia się oczywiście odmiennie w odniesieniu do umowy spółki cichej, gdzie od wielu lat zgłaszane są w pełni uzasadnione postulaty przywrócenia regulacji prawnej tej umowy handlowej²¹.

---

prowadzeniem domów składowych, co powoduje brak potrzeby dalszego obowiązywania regulacji prawnej w tej materii.

¹⁷ Ustawa z dnia 15 listopada 1984 r. – Prawo przewozowe (Dz.U. Nr 53, poz. 272).

¹⁸ Ustawa z dnia 27 listopada 1961 r. o transporcie drogowym i spedycji krajowej (Dz.U. Nr 53, poz. 297) regulowała w art. 23–25 zasady prowadzenia spedycji krajowej. Przepisy te zostały uchylone z dniem 1 stycznia 1989 r. przez art. 37 ustawy z dnia 23 grudnia 1988 r. o działalności gospodarczej (Dz.U. Nr 41, poz. 324).

¹⁹ W art. 795 k.c. wskazano, iż przepisy kodeksu cywilnego o umowie spedycji stosuje się do spedycji tylko o tyle, o ile nie jest ona uregulowana odrębnymi przepisami. W tej chwili brak jest takich przepisów odrębnych.

²⁰ Zob. Z. Radwański (red.), op. cit., s. 132 i n., gdzie wskazano, iż zmiana przepisów kodeksu cywilnego o umowie komisju w taki sposób, żeby ta odnosiła się również do kupna lub sprzedaży papierów wartościowych umożliwiłaby zastosowanie tej umowy w obrocie prywatnym papierami wartościowymi. Ewentualne rozszerzenie przedmiotu komisju na pośrednictwo w prywatnym obrocie papierami wartościowymi wymagałoby zapewne rozszerzenia obecnej wątpliwej regulacji umowy komisju z wykorzystaniem rozwiązań przewidzianych w kodeksie handlowym.

²¹ Zob. w tej kwestii np. S. Sołtysiński, A. Szajkowski, A. Szumański, *Ustawa – Prawo spółek handlowych. Projekt z 20 maja 1998 r. Uzasadnienie projektu ustawy*, „Studia Prawnicze” 1998, 1–2, s. 153 i n.,

W podsumowaniu powyższych rozważań można zatem stwierdzić, iż w odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, należy mówić raczej o istniejącym w aktualnym stanie prawnym w znacznym stopniu niedoborze tych regulacji prawnych, niż o ich nadmiarze. Publikowane projekty zmian legislacyjnych w omawianej materii nie wskazują jednak na zamiar dokonania zasadniczych zmian tego stanu prawnego.

Nowe regulacje prawne części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym i ich losy po 1990 roku

W kodeksie cywilnym w 1964 r. znalazły się regulacje prawne następujących nowych umów handlowych: umowy dostawy (art. 605–612 k.c.), umowy kontraktacji (art. 613–626 k.c.), umowy o roboty budowlane (art. 647–658 k.c.), umowy rachunku bankowego (art. 725–733 k.c.) i umowy ubezpieczenia (art. 805–834 k.c.). Wewnętrzna spójność regulacji prawnych tych umów handlowych w kodeksie cywilnym zapewnić miało kluczowe pojęcie jednostki gospodarki społecznej. Pojęcie to nie było klasyczną definicją, wskazującą w sposób ogólny cechy konstrukcyjne określonej kategorii uczestników obrotu gospodarczego, lecz tylko zbiorczym zestawieniem, obejmującym wiele zróżnicowanych jednostek organizacyjnych (art. 33 § 1 k.c. w pierwotnym brzmieniu²²). Pojęcie jednostki gospodarki społecznej wykorzystano przy definiowaniu cech konstrukcyjnych większości nowych umów handlowych, stosując technikę legislacyjną polegającą na wskazaniu strony umowy zobowiązanej do spełnienia charakterystycznego świadczenia, a niekiedy obu stron umowy, poprzez użycie zwrotu „jednostka gospodarki społecznej (dostawca/odbiorca, kontraktujący/wykonawca/inwestor)”; ostatecznie jednak ustawodawcy zabrakło konsekwencji, ponieważ przy definiowaniu cech konstrukcyjnych pozostałych nowych umów handlowych (rachunku bankowego i ubezpieczenia) posłużył się odmiennymi technikami legislacyjnymi.

---

gdzie wskazano, iż otwartą pozostaje kwestia ewentualnego uregulowania umowy spółki cichej jako umowy zobowiązaniowej (autorzy projektu ustawy – Prawo spółek handlowych opowiedzieli się za uregulowaniem tej umowy w kodeksie cywilnym); Zob. także ostatnio A. Herbet, *Założenia przyszłej regulacji umów o współdziałanie (ze szczególnym uwzględnieniem spółki cywilnej)*, Konferencja w ramach Akademickiego Projektu Kodeksu Cywilnego, Katowice 13 października 2017 r., gdzie analizowano zagadnienie celowości ponownego uregulowania spółki cichej w kodeksie cywilnym.

²² Zgodnie z art. 33 § 1 k.c. w pierwotnym brzmieniu osobami prawnymi były następujące jednostki gospodarki społecznej: Skarb Państwa, przedsiębiorstwa państwowe i ich zjednoczenia oraz banki państwowe, inne państwowe jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznawały osobowość prawną, spółdzielnie i ich związki, kółka rolnicze i ich związki oraz inne organizacje społeczne ludu pracującego, którym przepisy szczególne przyznawały osobowość prawną.

W kodeksie cywilnym z 1964 r. znalazły się nowe regulacje prawne umów handlowych, przy czym niektóre z tych umów mogły być zawierane wyłącznie między jednostkami gospodarki uspołecznionej (umowa dostawy, umowa o roboty budowlane), w innych jednostka gospodarki uspołecznionej musiała być jedną ze stron (umowa kontraktacji), co ewidentnie ograniczało zakres ich zastosowania. Tylko w odniesieniu do umowy rachunku bankowego i umowy ubezpieczenia wskazanie strony umowy zobowiązanej do spełnienia charakterystycznego świadczenia nastąpiło przy użyciu zwrotów „bank” i „zakład ubezpieczeń”, chociaż także i tutaj należy pamiętać, że aż do lat 1989–1990 działalność bankową i ubezpieczeniową mogły prowadzić w istocie jedynie banki i zakłady ubezpieczeń będące jednostkami gospodarki uspołecznionej. Ponadto rangę kodeksu cywilnego jako aktu prawnego spełniającego w systemie prawa prywatnego kluczową funkcję obniżał występujący w regulacji prawnej umowy ubezpieczenia przepis samoograniczający zakres zastosowania tej regulacji²³.

Zmiany ustroju społeczno-gospodarczego dokonane w latach 1989–1990 spowodowały podjęcie rozciągniętych w czasie prac legislacyjnych mających na celu dostosowanie kodeksu cywilnego do potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego. W odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym, potrzeby te uwzględniono tylko w niewielkim stopniu, dokonując istotnej przebudowy regulacji prawnej umowy ubezpieczenia²⁴ i poszerzając zakres zastosowania umowy kontraktacji (powodując tym samym zmianę jej charakteru z umowy dwustronnej na jednostronnej handlową)²⁵, natomiast regulację prawną umowy rachunku bankowego pozostawiono w istocie w kształcie z 1964 r., którego w żadnym razie nie można uznać za optymalny, o czym świadczy choćby sukcesywne poszerzanie zakresu regulacji prawnej tej umowy w ustawie z 1997 r. – Prawo bankowe²⁶. Zwrócić należy uwagę na kierunek zmian legislacyjnych dotyczących umowy dostawy i umowy o roboty budowlane: w 1990 r. dokonano w nich takich zmian, w wyniku których zmienił się charakter tych umów – pozbawiono je podmiotowych cech konstrukcyjnych umowy handlowej przy jednoczesnym zachowaniu bez zmian ich przedmiotu(!)²⁷. W 2000 r. wprowadzono

---

²³ Zob. art. 820 k.c.

²⁴ Zob. art. 1 pkt 2–27 ustawy z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 82, poz. 557).

²⁵ Zob. art. 1 pkt 84 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

²⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. Nr 140, poz. 939).

²⁷ Zob. art. 1 pkt 83 i 84 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 55, poz. 321).

do kodeksu cywilnego nową regulacją prawną umowy leasingu²⁸. Przy definiowaniu tej umowy odwołano się do stosowanej w odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, techniki legislacyjnej polegającej na określeniu handlowego charakteru tej umowy przy użyciu zwrotu „w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa”. Podobną technikę legislacyjną zastosowano w 2007 r. przy zdefiniowaniu na nowo umowy ubezpieczenia.

Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego pracowała w ostatnich latach nad kształtem przyszłego kodeksu cywilnego i jakkolwiek ostatecznie nie opublikowała projektu części szczególnej prawa zobowiązań, to jednak na podstawie dotychczas opublikowanych materiałów z kierunków jej prac (przede wszystkim *Zielonej księgi*) można stwierdzić, że wprawdzie w odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym, Komisja dostrzegła problem niedoboru jednych regulacji prawnych tych umów (umowa rachunku bankowego²⁹) i nadmiaru innych regulacji prawnych (byłych) umów handlowych (umowa dostawy³⁰), ale już co do pozostałych panowało zastanawiające milczenie. Milczenie Komisji odnosiło się w szczególności do kwestii celowości istnienia w przyszłym kodeksie cywilnym regulacji prawnej umowy kontraktacji czy też umowy o roboty budowlane oraz ich charakteru i kształtu. W toku prac nad implementacją poszczególnych aktów prawa wspólnotowego Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego uznała, że należy dążyć do inkorporacji konsumenckiego prawa umów w maksymalnym stopniu do kodeksu cywilnego, a w zakresie, w jakim nie będzie to możliwe, dokonać implementacji pozakodeksowej, a następnie rozważyć przeniesienie określonej materii do kodeksu cywilnego³¹.

---

²⁸ Zob. art. 1 pkt 1 ustawy z dnia 26 lipca 2000 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny (Dz.U. Nr 74, poz. 857).

²⁹ Zob. Z. Radwański (red.), op. cit., 85 i n., gdzie wskazano, iż Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego podzieliła pogląd M. Bączyka, który uznał za wątpliwy zgłoszony przy okazji jednej z kolejnych nowelizacji prawa bankowego postulat uregulowania niektórych umów bankowych (w tym także umowy rachunku bankowego) tylko w prawie bankowym. Właściwsza byłaby bowiem koncepcja odwrotna, tj. uregulowanie (syntetycznie) niektórych umów bankowych właśnie przede wszystkim w kodeksie cywilnym, a odmienna regulacja prowadziłaby do dekompozycji prawa cywilnego, tworząc jakiś niezintegrowany z kodeksem cywilnym odrębny system czynności cywilnoprawnych.

³⁰ Zob. Z. Radwański (red.), op. cit., s. 87, gdzie wskazano, iż rozważania nad zakresem kodeksu cywilnego powinny objąć również zagadnienie, czy nie należałoby go „odchudzić” przez uchylenie instytucji zbędnych; wydaje się, że taką instytucją jest umowa dostawy, która powstała głównie ze względu na potrzeby gospodarki centralnie sterowanej w PRL, natomiast w systemie gospodarki rynkowej funkcje wspomnianej umowy z powodzeniem może pełnić umowa sprzedaży – tak jak jest to na ogół przyjęte w państwach zachodnioeuropejskich – lub umowa o dzieło.

³¹ Zob. *ibidem*, s. 92 i n.

W podsumowaniu powyższych rozważań można zatem stwierdzić, iż w odniesieniu do umów handlowych, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym, należy mówić zarówno o istniejącym w aktualnym stanie prawnym w znacznym stopniu niedoborze tych regulacji prawnych, jak i o ich pewnym nadmiarze. Publikowane projekty zmian legislacyjnych w omawianej materii nie wskazują jednak na zamiar dokonania zasadniczych zmian tego stanu prawnego.

Konkluzje

W modelu monistycznym regulacji prawa prywatnego kodeks cywilny pełni funkcję zasadniczego źródła prawa również dla stosunków handlowych³². Stwierdzenie to jest aktualne także w odniesieniu do regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych. W kodeksie cywilnym wyróżnić można umowy handlowe, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego (umowa sprzedaży na raty, umowa agencyjna, umowa komisju, umowa spedycji, umowa przewozu i umowa składu), oraz umowy handlowe, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym (umowa dostawy³³, umowa kontraktacji, umowa o roboty budowlane³⁴, umowa rachunku bankowego, umowa ubezpieczenia, a od 2000 r. – także umowa leasingu). Regulacje prawne tych pierwszych tworzono w systemie prawa, w którym obowiązywały zasady gospodarki rynkowej i dualistyczny model regulacji prawa prywatnego, natomiast drugich – w systemie prawa, w którym obowiązywały zasady gospodarki planowej i monistyczny model regulacji prawa prywatnego, co miało zasadniczy wpływ na ich odmienne założenia, kształt, zakres zastosowania i stosowane zasady techniki prawodawczej. Zarówno umowy handlowe, których regulacje prawne przeniesiono z kodeksu handlowego do kodeksu cywilnego, jak i umowy handlowe, których regulacje prawne zawarto po raz pierwszy w kodeksie cywilnym, podlegały licznym zmianom legislacyjnym, które nie pozostały bez wpływu na ich pierwotną spójność.

Aktualny stan prawny w odniesieniu do regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym trudno uznać za spełniający wymagania spójnego systemu prawa i obowiązujących w nim zasad techniki

³² Zob. *ibidem*, s. 28, gdzie wskazano, iż nowoczesne kodyfikacje europejskie odeszły już od tego (dualistycznego – dop. P.B.) modelu, ujmując w kodeksach cywilnych także stosunki prywatno-prawne osób profesjonalnie trudniących się działalnością gospodarczą.

³³ Umowę dostawy w 1990 r. pozbawiono podmiotowych cech konstrukcyjnych umowy handlowej.

³⁴ Umowę o roboty budowlane w 1990 r. pozbawiono podmiotowych cech konstrukcyjnych umowy handlowej.

prawodawczej. Po pierwsze, zasadniczy wpływ na zapewnienie wewnętrznej spójności regulacji prawnych umów handlowych mają jej ogólne założenia, których kluczowym elementem są (powinny być) definicje przedsiębiorcy i czynności handlowych. Pojęcie przedsiębiorcy zdefiniowano w kodeksie cywilnym dopiero w 2003 r.³⁵ (brakuje jednak w dalszym ciągu odpowiednika pełniącego ważną dla bezpieczeństwa obrotu gospodarczego funkcję art. 11 k.h.)³⁶, natomiast pojęcie czynności handlowych funkcjonuje od 1965 r. wyłącznie jako pojęcie doktrynalne. Najpóźniej od chwili zdefiniowania w kodeksie cywilnym pojęcia przedsiębiorcy jako podmiotu, który we własnym imieniu prowadzi działalność gospodarczą w każdej postaci, kształt tej definicji powinien znaleźć odzwierciedlenie w sposobie definiowania umów handlowych. Niestety, w większości z nich funkcjonuje w dalszym ciągu niespójny z definicją przedsiębiorcy zwrot „w zakresie działalności swego przedsiębiorstwa”. Po drugie, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawnych umów handlowych mających zasadnicze znaczenie dla praktyki obrotu gospodarczego. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja utrzymujący się stan marginalizacji zawartej w kodeksie cywilnym regulacji prawnej umowy przewozu (ustawa – Prawo przewozowe) czy dualizm regulacji prawnej umowy rachunku bankowego (obok kodeksu cywilnego także ustawa – Prawo bankowe). Po trzecie, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawnych umów handlowych dostosowanych do potrzeb współczesnego obrotu gospodarczego. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja utrzymujący się stan prawny

³⁵ Zob. art. 1 pkt 4 ustawy z dnia 14 lutego 2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 49, poz. 408).

³⁶ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zaproponowała początkowo w przyszłym kodeksie cywilnym wprowadzenie (przywrócenie) odpowiednika art. 11 k.h. (Zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2006, s. 71, gdzie wskazano, iż – wbrew panującemu zwłaszcza w praktyce, ale częściowo i literaturze administratywistycznemu podejściu – status przedsiębiorcy nie jest przywilejem, który należy bezwzględnie odebrać, jeżeli działalność określonej osoby narusza prawo lub zwłaszcza obejmuje zakazany przedmiot; kontrahenci przedsiębiorcy mają także w takich sytuacjach prawo polegać na jego obowiązkach wynikających z prowadzenia działalności gospodarczej w znacznym rozmiarze; wymaga tego bezpieczeństwo obrotu. Zob. też art. 64 projektu, zgodnie z którym przepisy kodeksu (cywilnego – dop. P.B.) dotyczące przedsiębiorcy stosuje się także do osoby, która prowadzi działalność gospodarczą wbrew ustawowemu zakazowi lub z naruszeniem ustawowych ograniczeń. Ostatecznie jednak w poprawionym projekcie księgi pierwszej Kodeksu cywilnego z 2015 r. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zrezygnowała z tego pomysłu, uzasadniając swoją decyzję tym, że art. 58–65 projektu z 2008 r. dotyczące różnych rodzajów przedsiębiorców i ich rejestrowania wkraczały w materię przynależną do prawa publicznego (regulacji działalności gospodarczej), a nie były potrzebne do stosowania dalszych przepisów kodeksu odnoszących się do przedsiębiorców. Zob. Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Kodeks cywilny. Księga I. Część ogólna. Projekt z 2015 r. z objaśnieniami*, Warszawa 2015, s. 9.

w odniesieniu do kształtu i zakresu zastosowania umowy sprzedaży na raty, umowy komisu i umowy spedycji. Po czwarte, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by nie był on miejscem regulacji prawnej umów handlowych, których współczesne wykorzystanie jest marginalne. Realizacji tego postulatu wydaje się nie sprzyjać utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do umowy dostawy (pozbawionej w 1990 r. podmiotowych cech konstrukcyjnych umowy handlowej). Po piąte, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawnych umów handlowych, mających od dawna trwałe miejsce w systemach prawnych państw, w których obowiązują zasady gospodarki rynkowej. Realizacji tego postulatu z pewnością nie sprzyja utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do umowy spółki cichej, a być może także umowy rachunku bieżącego. Po szóste, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by był on miejscem regulacji prawnych umów handlowych o charakterze konsumenckim. Realizacji tego postulatu nie sprzyja utrzymujący się stan prawny w odniesieniu do miejsca regulacji wymienionych umów. Po siódme, ranga kodeksu cywilnego w systemie prawa prywatnego wymaga, by z wielką ostrożnością wprowadzać do niego regulacje prawne umów handlowych kształtujących się w praktyce obrotu gospodarczego³⁷.

W konkluzji prowadzonych w niniejszym opracowaniu rozważań można zatem stwierdzić, iż aktualny kształt regulacji prawnych części szczególnej prawa umów handlowych w kodeksie cywilnym cechuje zarówno (w znacznym stopniu) niedobór, jak i (w pewnym stopniu) nadmiar regulacji prawnych w tej materii, ale publikowane projekty zmian legislacyjnych nie wskazują na zamiar dokonania istotnych zmian tego stanu prawnego.

Bibliografia

Herbet A., *Założenia przyszłej regulacji umów o współdziałanie (ze szczególnym uwzględnieniem spółki cywilnej)*, Konferencja w ramach Akademickiego Projektu Kodeksu Cywilnego, Katowice 2017.

---

³⁷ Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego zastanawiała się nad wprowadzeniem do przyszłego kodeksu cywilnego regulacji prawnych umów handlowych kształtujących się w praktyce obrotu gospodarczego. Zob. w tej kwestii Z. Radwański (red.), op. cit., s. 88, gdzie wskazano między innymi, iż chodzi tu o rozważenie kwestii czy katalogu umów nazwanych nie należałoby poszerzyć w kodeksie cywilnym o takie ich typy, które przyjęły się już w praktyce gospodarczej w sposób trwały, a zarazem dotychczasowa regulacja prawna nie wystarczy, aby jednoznacznie rozstrzygać wynikające z nich skutki prawne. Problem ten wymaga jeszcze poszerzonej dyskusji prawnej. Tylko więc gwoli przykładu wskazać tu można na takie umowy, które wymagałyby rozważenia wedle wskazanych co dopiero kryteriów ocennych. Chodzi tu głównie o umowy: faktoringu, forfaitingu, franchisingu, kompensacyjne, kartelowe, ramowe.

- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego przy Ministrze Sprawiedliwości, *Projekt kodeksu cywilnego*, Warszawa 1961.
- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Kodeks cywilny. Księga I. Część ogólna. Projekt z 2015 r. z objaśnieniami*, Warszawa 2015.
- Komisja Kodyfikacyjna Prawa Cywilnego, *Księga pierwsza Kodeksu cywilnego*, Warszawa 2006.
- Radwański Z. (red.), *Zielona księga. Optymalna wizja kodeksu cywilnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2006.
- Sołtysiński S., Szajkowski A., Szumański A., *Ustawa – Prawo spółek handlowych. Projekt z 20 maja 1998 r. Uzasadnienie projektu ustawy, „Studia Prawnicze” 1998, 1–2.*